

A retorika közösségi jellege

Pölcz Ádám - 2019. 12. 04.

2019. szeptember 13-án egy retorikai konferencián ültem az angliai Liverpoolban, a University of Liverpool egyik szemináriumi termében. Nemcsak azért volt izgalmas a rendezvény, mert életemben először adtam elő idegen nyelven, hanem mert a konferencia témája is foglalkoztatott: a rendezvény a klasszikus retorika követelményeinek a modern társadalomban való érvényesíthetőségéről, tovább éléséről szólt. Az Európa különböző országaiból és egyetemeiről érkezett kutatók egy része a politikai retorika felől igyekezett megragadni a témát: többen Margaret Thatcher, Boris Johnson, Jeremy Corbin vagy Donald Trump retorikáján keresztül mutatták be a klasszikus retorika éthosz, pathosz és logosz fogalmát, összehozva ezeket aktuális társadalmi problémákkal és ideológiákkal (nacionalizmus, antiszemitizmus, bevándorlás). Akadt olyan előadó is, aki a jogalkotás és -gyakorlás „szabad művészetének” megalapozását látta a klasszikus retorikában, egy másik kolléga az internetes mémeket vetette össze az arisztotelészi enthümémafogalomról alkotott tudással, jómagam pedig a klasszikus retorika genderkérdéseit igyekeztem taglalni: azon belül is azt, hogy milyen szerepet szánt az antik retorika a nőknek a szónok életútjában.

Érdekes volt látni, hogy minden előadó visszanyúlt az arisztotelészi antik hármashoz (éthosz, pathosz, logosz), azaz a szónok jelleméhez, a hallgatóságban keltett érzelmekhez és magához a szöveghez, amely érvekkel és a stílussal igyekszik meggyőzni a hallgatót/olvasót. Előkerültek azok a nevek (Chaim Perelman, Kenneth Burke, Wayne Booth, Ivor Armstrong Richards), akiről én magam is tanultam az egyetemen, és akiket az elmúlt évtizedek legnagyobb hatású retorikusainak tartanak. És mivel az előadók tényleg különböző országokból jöttek (Nagy-Britannia, Németország, Belgium, Jordánia, Magyarország), rá kellett döbbernem: mindannyian ugyanazokat a kérdéseket feszegetjük, ugyanazokat az örök érvényű elveket hangoztatjuk és próbáljuk az emberi társadalmak változásaival összeegyeztetni. Végre testközelből tapasztaltam, hogy a (klasszikus) retorika nemhogy kihalóban van, de reneszánszát éli Európa egyetemein, és metszéspontot jelent, közösséget teremt a világ különböző területeiről érkező kutatók között.

Miért fontos ez? Az ezredforduló Magyarországon virágzásnak indult retorikakutatás és -oktatás egyetemi tankönyvekben (pl. Adamik et al. 2004), monográfiákban (pl. Németh 2006, Aczél 2009, Adamikné 2013), antik retorikák magyar nyelvű fordításában (pl. Arisztotelész 1999, Cornificius 2001, Quintilianus 2008, Cicero 2012) vagy éppen a *Retorikai lexikonban* (Adamik 2010) látott napvilágot. Ezek a munkák már nemzetközi kitekintéseikkel magukon hordozták azokat a jegyeket, amelyek a korábbi kézikönyvekből és tankönyvekből (Fischer 1966, 1981, Hernádi 1976) hiányoztak. Az új munkák ki is tágították a retorika kereteit: a beszédművelés és beszédtechnika korlátai közül kiszakítva igazi elméleti és elemző tudománnyá tették. Azóta több olyan interdiszciplináris munka, doktori disszertáció is készült, amely a retorika interdiszciplináris jellegét hangsúlyozza, és igyekszik bemutatni a szónoklattannak az emberi gondolkodásban gyökerező hagyományait (vö. a *Régi-új retorika* kötet sorozat egyes darabjait 2000-től, valamint Tóth 2015, Lócsi 2017, Pölcz 2018, Németh 2018 doktori disszertációit). Ezek a munkák a klasszikus retorika modern társadalombeli szerepét vizsgálják, valamint próbálják megtalálni a kapcsolódási pontokat az érvelés és meggyőzés modern formái (a reklámok), a nyelvhelyesség és a nyelv művelés eredete, a képi retorika és szemiotika között – és akkor nem szóltunk még a retorika irodalmi vonatkozásairól. Sőt, a legújabb vizsgálatok a retorikát már nem mint a szövegalkotás eszköztárát, hanem mint társas intelligenciát, viselkedést, magatartást fogják föl. Utóbbi szerint a retorika olyan jelenség,

„amely az egyén számára a közösségbe való belépés készségeit, az önérvényesítés és mások megértésének képességeit nyújtja. Körébe tartoznak ezért azok az etikai megismerő készségek és tudnivalók, amelyekre szükség van a társas helyzetek értelmezéséhez, alakításához” (Aczél 2017: 8).

A társas helyzetek megértésével, a konszenzusteremtéssel legmeghatározóbban Ivor Armstrong Richards foglalkozott 1936-os *The Philosophy of Rhetoric* című művében, ahol a retorikát „a félreértésnek és ellenszereinek tanulmányozásaként” határozta meg. Adamikné (2013) szerint Richards elméletének alapja a szemantikai relativizmus: vagyis, hogy mindenki mást ért bizonyos fogalmakon (tolerancia, demokrácia, vallásosság stb.). A retorika feladata pedig az, hogy konszenzust teremtsen az eltérően értelmezett fogalmak között.

Chaim Perelman (Arisztotelészhez hasonlóan) a hallgatóságra helyezte a hangsúlyt (vö. Perelman 1977/2018): úgy vélte,

érvelési hibát követ el az, aki nem veszi figyelembe a hallgatósága összetételét. Ez persze józanésszel is belátható: az írónak, beszélőnek tájékozódnia kell, hogy kikhez szól, mert üzenet nem biztos, hogy célba ér a nem megfelelően megválasztott stílus, a rosszul felépített érvelés miatt. Elmarad tehát a legfőbb cél: a szónok (a szerző) és hallgatósága közötti konszenzus megteremtése, s így a tanítás, a gyönyörködtetés, a meggyőzés szenved csorbát.

Kikből állhat a hallgatóság? Ahogyan Perelman (1977/2018: 29) írja: „Egészen különböző összetételű lehet, önmeggyőzés esetén, ha egy kényes helyzetben kell döntést hozni, állhat csupán a szónok személyéből, egy másik esetben átfoghatja az egész emberiséget, amelynek kompetens és értelmes tagjait én úgy értelmezem, mint az univerzális hallgatóságot, és ezek között helyezkedik el a partikuláris hallgatóságok végtelen sokfélesége.” A hallgatóság lehet tehát a szónok maga is, hiszen az emberek számos alkalommal folytatnak vitát saját magukkal. Valójában intraperszonális dialógusról van szó, amely Pascal szerint „az igazság legjobb kritériuma” (idézi Perelman 1977/2018: 29).

A retorika mind ezek mellett az emberek különbözőségét is vizsgálja, pontosabban azt, hogy hogyan és mi által azonosulnak, válnak egylényegűvé egymással (Aczél 2009: 67–68). Erről szól a retorikának az a megközelítése, amely a motívumok és az okok kutatásának tudományaként közelít a szónoklattanhoz. Az irányzat képviselője Kenneth Burke az *A Grammar of Motives*, majd az *A Rhetoric of Motives* című munkáiban fejti ki saját elméletét. Burke szerint a retorika alkalmas a félrevezetés és a manipuláció leleplezésére (pl. a beszédek elemzésén, a nyelv és a gondolkodás cselekvésmódjában meghúzódó drámaiság vizsgálatán keresztül), és az azonosulásra is. A motívumok kutatásának és az azonosulásnak is van tehát etika vetülete.

A társas helyzetekben létrejövő retorikai energiáról értekezik George Kennedy (1998), aki munkájában (*Comparative Rhetoric*) több társadalom gyakorlatát mutatja be. Kennedy az írásbeliséget nem ismerő társadalmak rituáléinak (ünnepi alkalmak, szertartások) megfigyelése kapcsán minden esetben látja a nyelvhasználati igényességre való törekvést, és azt a következtetést vonja le ebből, hogy a retorika ezeknél a népeknél lényegében a mentális és az érzelmi energia megjelenése formája, hiszen gesztus- és szándékkifejezés történik minden emocionális megnyilvánulásakor (pl. segítségért kiáltás), azaz a beszéd nemcsak fizikai energiát kíván, hanem retorikai energiát is közvetít (azaz a közösség

felé történő közlés szándékával születnek a megnyilatkozások), és ez gyakran gesztusokat is eredményez (Kennedy 1998: 3–4). Tulajdonképpen ez az ún. a retorikai szituáció F. Lloyd Bitzer-féle felfogásának alternatívája, amely a retorikai szituáció létrejöttét három tényezőhöz, a hallgatóság, a kényszer és a szükség meglétéhez kötötte: „A retorikai szituáció úgy definiálható, mint személyek, események, tárgyak, viszonyok összessége, amely olyan tényleges vagy lehetséges szükségletet teremt, amely teljesen vagy részben megszüntethető, ha egy beszéd, amely beleszól a szituációba, arra készíti az emberi döntést vagy cselekvést, hogy az jelentősen módosítsa ezt a szükségletet” (Adamikné 2013: 75). Azaz minden olyan szituációt, amely mind a képzett szakembereket, mind az egyszerű embereket megszólalásra készíti, retorikai szituációnak tarthatunk. Retorikai megnyilvánulás tehát a gesztus- és szándékkifejezés is, amely arra irányul, hogy valamilyen változást érjen el a fennálló állapotban – vagy éppen megőrizze azt. A retorika közösséget teremt, hiszen segítségével értelmezhetők a társas helyzetek, és a szükség fellépése esetén megtalálhatók a megfelelő megoldások. A retorika így cselekvésre is ösztönöz.

Eddigi példáink is mutatják, hogy a XX. századra a retorikáról való gondolkodás szerteágazóvá vált: az említettekén kívül közel tucatnyi retorikai irányvonalat különít el a szakirodalom (a retorika mint stílus, mint motívum, mint etikai érték, mint fogalmazástanítás, stb., részletesen lásd Adamik et al 2004: 140–149), de végső soron az egész nem másról szól, mint a gondolkodás és a beszéd elemzéséről és tanításáról. Ennek szükségességéről tesznek tanúbizonyságot a reklámalemezési modellek (pl. Stephen Toulmin modellje), a politikai szónoklatok elemzése, a reklámok és a képi reprezentációk retorikája, a nyelv művelés létjogosultságát igazolni próbáló törekvések, és a nyelvi viselkedés mikéntjeit firtató nyelvi-etikai kutatások is. Babits Mihály *Irodalmi nevelés* című esszéjében szintén ezt fejtegeti:

„Az irodalmi nevelés az emberi szellem minden nevelésének tengelye. A stilisztikáról és retorikáról lesz szó: arról a két stúdiumról, melyet a klasszikus ókor egynek tekintett és egy néven retorikának nevezett. Egy stúdium ez most is, csakhogy két oldala van: gondolataink összegyűjtése és kifejezése. Egy oldalról gondolkodni, más oldalról beszélni tanít, a szó legtágabb értelmében. Az olvasás is gondolkodás s az írás is beszéd.” (Babits 1909)

A retorika közösséget teremt – a tudományban is. És nemcsak a külföldi szálakat fonja össze, hanem az egy szakmai műhelyben tömörülő kutatókat is. Az ELTE Tanító- és Óvóképző Karán 2019 novemberében megalakult az *Általános retorikai kutatócsoport*. A kutatócsoport nevében az *általános* jelző a retorika elméleti és alkalmazott területeinek átfogó (holisztikus) vizsgálatára, s nem az 1970-ben megjelent *Rhétorique générale* szellemiségére utal. Ez a szemlélet a retorikát mint elméleti tudományt és mint a beszédesemények vizsgálatának módszerét is magába foglalja. A kutatócsoport működésének céljai:

- a klasszikus és modern retorika (újretorika) tudományos kutatása;
- a retorika és más (társadalom)tudományok közötti átjárási lehetőségek vizsgálata;
- annak kutatása, hogy milyen helye és szerepe van a retorikának a magyar mint anyanyelv oktatásában és használatában;
- a retorika irodalmi vonatkozásainak kutatása;
- a társadalmi elemző és alkotó szemlélet formálása: a közéleti jelenségekkel és a média hatásaival szembeni kritikai hozzáállás alakítása;
- tudományos értékőrzés és értékteremtés.

A kutatócsoport tagjai erősíteni kívánják a magyar nyelvű beszéd- és gondolkodáskultúrát, ezért vállalják a Kárpát-medencei Kossuth-szónokversenyek és retorikai konferenciák megszervezését, valamint a *Régi új retorika* kötet sorozat megjelentetését. A kutatócsoport tagjai hozzá kívánnak járulni a retorika mint holisztikus tudomány megértéséhez, elő kívánják segíteni a retorika oktatását és széles, az irodalomra és a nyelvre is kiterjedő hatókörének tudatosítását. A kutatócsoport a jó gyakorlatok ismertetését és terjesztését is magáénak vallja: a jó előadói készségek és a beszédbátorság növelését célzó, a hatékony és tartalmas szónoki beszédre való felkészülési technikák ismerete korunkban ugyanis elengedhetetlen.

Az E-nyelv Magazin *Velünk élő retorika* című tematikus számának szerzői ennek a kutatócsoportnak a tagjai, az ELTE Tanító- és Óvóképző Karának oktatói, akik az oktatásban is hasznosítható tudás megszerzését (Lócsi Tamás: *Média, szöveg, értés*), és a retorikának a közéleti beszédkultúra tudatosításában betöltött szerepét hangsúlyozzák [Tóth M. Zsombor: *Gondolatok a magyarországi közbeszédről – Retorika és stílus(törés) I.*].

A retorika közösségteremtő ereje velünk él, és folyamatosan megújulni látszik. Ezért fontos, hogy beszéljünk róla.

Irodalom

Aczél Petra 2009. *Új retorika*. Kalligram, Pozsony.

Aczél Petra 2017. *Neked van igazad. Érvelés és meggyőzés a gyakorlatban*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

[http://www.szepejudit.hu/Acz%C3%A9l_Petra_Neked%20van%20igazad%20tank%](http://www.szepejudit.hu/Acz%C3%A9l_Petra_Neked%20van%20igazad%20tank%20)
[2019. 12. 04.]

Adamik Tamás főszerk. 2010. *Retorikai lexikon*. Kalligram, Pozsony.

Adamik Tamás – A. Jászó Anna – Aczél Petra 2004. *Retorika*. Osiris, Budapest.

Adamikné Jászó Anna 2013. *Klasszikus magyar retorika*. Holnap Kiadó, Budapest.

Arisztotelész 1999. *Rétorika*. Telosz Kiadó, Budapest.

Babits Mihály 1909. Irodalmi nevelés. Egy tantárgy filozófiája tanulók számára.

<https://epa.oszk.hu/00000/00022/00049/01290.htm>
[2019. 12. 04.]

Cicero, Marcus Tullius 2012. *Cicero összes retorikaelméleti művei*. Kalligram, Pozsony.

Cornificius 2001. *A C. Herenniusnak ajánlott Retorika*. Magyar könyvklub, Budapest

Fischer Sándor 1966. *A beszéd művészete*. Gondolat, Budapest.

Fischer Sándor 1981. *Retorika*. Kossuth Kiadó, Budapest.

Hernádi Sándor 1976. *Beszédművelés*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Kennedy, George 1998. *Comparative Rhetoric – An Historical and Cross-Cultural Introduction*. Oxford University Press, New York.

Lócsi Tamás 2017. *A reklám mint érvelés*. PhD-értekezés. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola.

Németh Erzsébet 2006. *Közszereplés. A társadalmi szintű kommunikáció kézikönyve*. Osiris, Budapest.

Németh Gabriella 2018. *A retorikai-szemiotikai elemzés. Paradigmák keresztmetszetében*. PhD-értekezés. BCE Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskola.

Perelman, Chaim. 1977/2018. *A retorika birodalma. Retorika és érvelés*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Pölcz Ádám 2018. *A nyelvűvelés retorikai gyökerei*. PhD-értekezés. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola.

Quintilianus, Marcus Fabius 2009. *Szónoklattan*. Kalligram, Pozsony.

Tóth M. Zsombor 2015. *Közéleti retorika: metaforák és*

mítoszok a magyarországi politikai beszédekben. PhD-
értékezés. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola.

One Reply to "A retorika közösségi jellege"

Sz. Tóth Gyula, 5 év ago

Üdvözlendő, hogy a retorikakutatás intenzíven megjelenik az ELTE Tanító- és Óvóképző Karán. Bizonyára aktívan jelen lesz a pedagógusképzésben, és majdan jó hatással az iskolai tanításban is. A pedagógus mesterség fontos kelléke. Ha szépen akarunk megszólalni, segít az arisztotelészi antik hármas: éthosz, pathosz, logosz, amely összefoglalja a szónok jellemét, a hallgatóságban keltett érzelmeket és magát a szöveget. Elkelve ilyen kurzus minden olyan szakmában, foglalkozás terén, ahol fontos a beszéd. (Már ha érvekkkel és stílussal igyekszünk meggyőzni a hallgatót, az olvasót.)

Your Email address will not be published.

Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

This site uses Akismet to reduce spam. [Learn how your comment data is processed.](#)

© 2025 e-nyelvmagazin.hu. All rights reserved.